

پژوهش کیفی درباره کیفیت زندگی مهاجران فصلی نیروی کار جوان روستایی از شهرستان کلیبر به تهران

محمود جمعه پور* هدایت عیدی تراکمه**

تاریخ دریافت: ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۲

تاریخ پذیرش: ۱ مهر ۱۳۹۲

چکیده

امروزه یکی از مهمترین شاخص‌های پیشرفت اجتماع، "کیفیت زندگی" است. مهم‌ترین روند در مهاجرت نیز مهاجرت فصلی جوانان روستایی به شهرهای بزرگ در ایران، به ویژه به شهر تهران است. هدف اصلی پژوهش حاضر، جست‌وجو، توصیف، تفسیر و کسب آگاهی عمیق‌تر درباره کیفیت زندگی مهاجران فصلی جوانان روستایی شهرستان کلیبر به تهران است. به همین دلیل، در این پژوهش از طریق نمونه‌گیری هدفمند، ۲۵ نفر از مردان جوان ۲۹-۱۵ ساله انتخاب گردیدند و با آنها مصاحبه عمیق انجام شد. بر اساس مهم‌ترین یافته‌های پژوهش، از دیدگاه اکثر مهاجران فصلی، داشتن کیفیت زندگی خوب و بد، در درجه اول بیشتر به مسائل اقتصادی منوط است. بنابراین، اکثر جوانان مهاجر فصلی برای رهایی از فقر و دست‌یابی به کیفیت زندگی بهتر و ارتقاء سطح زندگی‌شان، به مهاجرت فصلی اقدام می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: کیفیت زندگی، مهاجران فصلی، جوانان روستایی، شهرستان کلیبر، مصاحبه عمیق، تهران.

---

*دانشیار برنامه‌ریزی منطقه‌ای و اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی (نویسنده مسئول). mahjom43@gmail.com

**کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی. h.eydi@yahoo.com

مقدمه

پژوهش درباره کیفیت زندگی^۱ که موضوعی نسبتاً جدید و بین‌رشته‌ای است، زمینه‌های مختلفی را شامل می‌شود. بررسی درباره شاخص‌های اجتماعی، شادی و پژوهش درباره افراد سالمند و نحوه ورود آنها به مرحله پیری از زندگی از جمله زمینه‌های مذکور است. علاوه بر این، کیفیت زندگی موضوع عمده در رشته‌های جامعه‌شناسی، کار و خانواده محسوب می‌شود. بنابراین، در اواخر قرن بیستم، بحث کیفیت زندگی در علوم اجتماعی، به طور جدی مورد توجه قرار گرفت و پژوهشگران اجتماعی با شیوه‌های تجربی به بررسی این موضوع پرداختند. علاوه بر کیفیت زندگی، موضوع مورد توجه دیگر در این پژوهش، مهاجرت فصلی^۲ است که ارتباط آن با کیفیت زندگی بررسی می‌شود. مهاجرت فصلی جزء مهاجرت‌های موقت یا غیردائم محسوب می‌شود (سلمانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

تعاریف گوناگونی درباره مهاجرت فصلی بیان شده است. به اعتقاد عده‌ای در این نوع مهاجرت، کشاورزان در مواقع بیکاری، سالانه به مناطق دیگر به‌ویژه شهرها می‌روند و چند ماهی از سال را به عرضه خدمات در آنجا می‌پردازند و با شروع فصل کشاورزی، به روستای خود باز می‌گردند (بقایی، نوروزی، چیدری، ۱۳۸۵: ۲۹۶).

از آنجایی که امروزه اکثر مهاجرت‌ها، برای دستیابی به زندگی بهتر و ارتقای کیفیت آن انجام می‌شود، کیفیت زندگی مهاجران فصلی و رابطه آن با مهاجرت فصلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نظریه‌های مختلفی درباره پدیده مهاجرت، عوامل مؤثر بر آن و پیامدهای آن بیان شده است. موضوع مهاجرت نیز همانند کیفیت زندگی، موضوعی بین‌رشته‌ای است و در رشته‌های اقتصاد، جامعه‌شناسی، جغرافیای انسانی و جمعیت‌شناسی درباره آن بحث و گفتگو می‌شود. شهرستان کلیر در شمال شرقی استان آذربایجان شرقی در نزدیکی رود ارس واقع شده است. بر اساس آخرین سرشماری سال ۱۳۹۰، شهرستان فوق، ۴۸۸۳۷ نفر جمعیت دارد که ۳۶۶۳۲ نفر آن در مناطق روستایی و ۱۳۲۰۵ نفر نیز در مناطق شهری زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). جامعه آماری پژوهش حاضر، از بین جوانان

1 Quality of life

2 Seasona Migration

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

مهاجر فصلی ۲۹-۱۵ ساله روستایی انتخاب شده است. جمعیت این گروه سنی نیز ۵۸۶۷ نفر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). بنابراین، شهرستان فوق به دلیل مهاجرفرستی، بیکاری، مهاجرت فصلی بالا و عدم جذب جوانان روستایی در محیط اصلی شان، ویژگی خاصی یافته است. بدین منظور نیروی کار روستایی جوان شهرستان کلپور که اقدام به مهاجرت فصلی می کنند و کیفیت زندگی آنان تحت تأثیر این نوع مهاجرت های فصلی قرار می گیرد، مورد بررسی قرار گرفته است.

بیان مسئله

امروزه شاخص پیشرفت یک اجتماع، "کیفیت زندگی" است. این اصطلاح، مهم ترین عواملی را شامل می شود که شرایط زندگی در جامعه و رفاه شخصی افراد را تعیین می کنند (حریرچی، میرزایی، جهرمی و مکانی، ۱۳۸۸: ۳).

سازمان بهداشت جهانی^۱، کیفیت زندگی را «درک افراد جهان از وضعیت زندگی، در قالب فرهنگ و ارزش های حاکم بر جامعه و ارتباط با اهداف، انتظارات و علایق خود» تعریف کرده است (سازمان بهداشت جهانی، ۱۹۹۷). با توجه به تعریف مذکور، کیفیت زندگی ارتباط تنگاتنگی با وضعیت حسی، روانی، اعتقادات شخصی، میزان خوداتکایی، ارتباطات اجتماعی و محیط زیست دارد (سیاری، ۱۳۸۰: ۳۰).

طی دهه های اخیر، کیفیت زندگی، یکی از مهمترین موضوعات مورد توجه در علوم اجتماعی بوده است. برای ارزیابی پارامترهای توسعه اقتصادی و تولیدات داخلی، درکنار پارامترهای غیرمادی مانند کیفیت کار، سطح باسواد، فرهنگ، استاندارد پزشکی، بهداشت، کیفیت فراغت و تفریح، شرایط محیط زیست، جو سیاسی، احساس خوشبختی انفرادی و حتی آزادی و اتحاد ملی، می توان با توجه به سطح ملی، محلی و جهانی، کیفیت زندگی را مورد بررسی قرار داد (حریرچی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳). تکراری و فصلی بودن مهاجرت فصلی، از ویژگی های مهم و آشکار آن است. مهاجران فصلی، مانند تمام مهاجران دیگر، خانوار را در بخشی از سال برای جستجوی کار ترک می کنند، اما دوباره پیش خانوار باز بر می گردند (دبرا و هیراگیا^۲، ۲۰۰۷: ۴).

1 World Health Organization (who)

2 Debraw & Hiraghya

مهاجرت فصلی، تفاوت‌هایی نیز با سایر انواع مهاجرت دارد. این نوع مهاجرت، تأثیر بیشتری را در شکوفایی و پیشرفت و توسعه مناطق روستایی دارد. به طور کلی، در این نوع مهاجرت (فصلی)، دریافت وجوه ارسالی^۱ مهاجران فصلی، باعث توسعه روستا می‌شود (جونز^۲، ۱۹۹۸: ۸).

بر اساس یافته‌های پژوهش‌های مختلف، نیروی کار مهاجر، بیشتر در بخش‌های غیررسمی به کار گرفته می‌شود. آنها به منظور کسب درآمد بیشتر و تأمین حداقل پس‌انداز برای خانواده، به کارهای بسیار دشوار و خطرناک می‌پردازند و به دلیل عدم برخورداری از تغذیه، بهداشت و مسکن مناسب، به لحاظ جسمی و روانی بسیار آسیب‌پذیرند. در ضمن، به دلیل بروز بیماری‌های مزمن و عدم درمان به موقع، ضریب سلامتی بسیار پایینی دارند (مشفق و یاراحمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۰).

بررسی بهداشت و سلامت مهاجران نیز از دیگر جنبه‌های مهاجرت محسوب می‌شود که مورد توجه برخی از پژوهشگران قرار گرفته است. محی‌الدین^۳ (۲۰۰۵) در پژوهشی با استفاده از داده‌های طولی در سال‌های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۷ نشان داده است که مهاجرت با شاخص‌های سلامتی و بهداشتی رابطه منفی دارد (مشفق و یاراحمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۲).

شایان ذکر است که در طی دهه‌های اخیر، نیروی کار جوان زیادی از مناطق روستایی شهرستان کلبر برای ارتقاء کیفیت زندگی خود به شهرهای بزرگ از جمله تهران مهاجرت می‌کنند و اکثر مهاجرت‌ها از نوع فصلی است. به طوری که ماه‌هایی از سال را در مبدأ و مقصد، در وضعیتی دوگانه به سر می‌برند. نیروی کار مذکور، دو دسته را شامل می‌شود: نیروی کار یدی (دستی) و غیریدی (ماهر) که هر کدام از آنها در شرکت‌ها و مراکز بزرگ صنعتی در تهران مشغول به کار شده‌اند. نیروی کار جوان هر کشور، نیروی محرکه آن برای دفاع و پیشرفت در زمینه‌های مختلف است که در شرکت‌ها و مراکز صنعتی در تهران به عنوان نیروی کار مهاجر به کار گرفته شده است. عوامل مختلفی مانند رشد بالای جمعیت روستایی ناشی از بهبود مراقبت‌های بهداشتی و افزایش سطح زندگی، میزان سواد و تحصیلات جوانان و نیز ایجاد نابرابری‌های منطقه‌ای و رشد تفاوت درآمد شهری- روستایی، شتاب بیشتری به مهاجرت‌های مذکور داده است. مهاجرت به کلان‌شهرهای کشور از جمله تهران و

1 Remittances

2 Jones

3 Muhidin

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

حومه‌های اطراف آن همچنان ادامه دارد و شهر تهران به دلیل در اختیار گذاشتن فرصت‌های شغلی مناسب، مقصد اصلی مهاجران فصلی نیروی کار جوانان است. از این رو، پژوهش حاضر درصدد بررسی وضعیت کیفیت زندگی نیروی کار جوان روستایی شهرستان کلیر است که در طول سال به طور فصلی مهاجرت می‌کنند و در این رفت و برگشت، کیفیت زندگی آنان تحت تأثیر این نوع مهاجرت قرار می‌گیرد. به طور کلی، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به پرسش‌های زیر است: دلیل مهاجرت فصلی جوانان نیروی کار روستایی چیست؟ کیفیت زندگی مهاجران فصلی جوان شهرستان کلیر چه وضعیتی دارد؟ درک مهاجران فصلی جوان شهرستان کلیر از کیفیت زندگی چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در ایران پژوهشگران کمتر موضوع کیفیت زندگی مهاجران فصلی جوان را مورد بررسی قرار داده‌اند. در پژوهش‌های پیشین که تعدادشان بسیار محدود است، بررسی وجود مهاجرت فصلی، آثار یا آثار اجتماعی آن مورد توجه بوده است.

زنجانی در بررسی که در سال ۱۳۸۰ درباره مهاجرت انجام داد، بخش زیادی از مهاجران را جزء مهاجران موقت و فصلی طبقه‌بندی کرده است (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۸). در پژوهش‌های پیشین دیگر نیز به طور مشخص، چگونگی وضعیت اجتماعی و فرهنگی نیروی کار فصلی در مقصد بررسی شده است (مشفق و یاراحمدی، ۱۳۸۶). محمد عفتی در پژوهشی به بررسی آثار مهاجرت فصلی مردان بر وضعیت اجتماعی زنان روستایی در سه استان گلستان، کرمانشاه و چهارمحال بختیاری پرداخته است (عفتی، ۱۳۸۳). علاوه بر این، محمد قاسمی سیانی در سال ۱۳۸۸، پیامدهای مهاجرت روستا - شهری نسل جوان روستایی را مورد بررسی قرار داده است. بر اساس نتایج پژوهش وی، بهبود وضعیت اقتصادی، افزایش آگاهی جوانان، آموزش بهتر، روابط اجتماعی و گذران اوقات فراغت جوانان، از پیامدهای مثبت و قطع ارتباط جوانان با خانواده خود در روستاها و مسائل مرتبط با آن، بر هم خوردن نسبت جنسی در روستاها و شهرها و آثار دیگری مانند بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی در هر یک از حوزه‌ها، از پیامدهای منفی مهاجرت است (قاسمی سیانی، ۱۳۸۸). الکسیس میکالوس در سال ۱۹۹۶ در پژوهشی با عنوان "مهاجرت و کیفیت زندگی: مروری بر مقالات" تلاش کرده است بررسی‌های

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

انجام شده در طی سی گذشته درباره تحرک مکانی و کیفیت زندگی مهاجران در کانادا و ایالت متحده را به طور وسیع تحلیل، تفسیر و بررسی کند (میکالوس^۱، ۱۹۹۶). فور^۲ و همکاران در سال ۲۰۰۰، در مقاله‌ای با عنوان "مهاجرت و کیفیت زندگی، جنبه‌های فنی و نتایجی از مدل اجتماعی" با استفاده از مدل‌های اجتماعی، وضعیت مهاجرت و کیفیت زندگی در نواحی مختلف کشور برزیل را بررسی کرده‌اند. بر اساس نتیجه پژوهش، مفید بودن مفهومی که برای مدل‌سازی مهاجرت مورد استفاده قرار گرفته، به اثبات رسیده است. توسعه بیشتر مدل، موجب اختلال در قابلیت‌ها و کارکردها براساس نوع بازیگر با گنجاندن سن و ساختار آموزشی است. مدل‌سازی تفاوت‌های کیفیت زندگی باید در سطح اقتصادی-اجتماعی-انجام شود و تا جایی که داده‌ها در دسترس است، مفاهیم اجتماعی نیز گنجانده شود. اقدامات آتی می‌تواند شامل بهبود اطلاعات پایه و ترکیب نتایج مدل باشد (فور و همکاران، ۲۰۰۰: ۷).

نظریه کارکردگرایی

بر اساس نظریه کارکردگرایی در کشورهای جهان سوم، نیاز به نیروی کار در بعضی از مناطق پیشرفته و وجود نیروی کار اضافی در مناطق توسعه‌نیافته، موجب پیدایش مهاجرت به عنوان عامل تعادل‌بخش به این عدم تعادل منطقه‌ای خواهد گردید. از دیدگاه کارکردگرایان، آثار مهاجرت، مثبت است. مهاجر در مقصد وارد یک ساخت اجتماعی از قبل ساخته و پرداخته می‌شود. این ساخت به لحاظ اندازه و تراکم، از مبدا بزرگتر و از تقسیم کار پیچیده‌تری برخوردار است. ساخت مقصد، ابتدا مهاجر را در خود جذب و سپس با خود همانند می‌کند. مهاجر پس از همانندی با محیط مقصد، به یگانگی با آن نائل می‌شود (فرجادی، ۱۳۸۲: ۴).

نظریه محرومیت نسبی

استارک^۳ نظریه محرومیت نسبی^۴ را مطرح کرده است. بر اساس این نظریه، رفاه و خشنودی خانوار نه تنها از افزایش در وضعیت اقتصادی ناشی می‌شود، بلکه از طریق مقایسه با سایر خانوارها در اجتماع مرجع پدید می‌آید. یعنی خانوارها نه تنها برای بهبود درآمدشان فعالیت می‌کنند، بلکه

1 Michalos

2 Fuhr, Andreas, Grebe & Matiasdarocha

3 Stark

4 Relative Deprivation

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

می‌خواهند درآمدشان را نسبت به درآمد دیگران در اجتماع افزایش دهند. گرچه خانوارهایی که درآمدشان کم است، به مهاجرت برانگیخته می‌شوند، ولی اگر سطح درآمد در همه جا کم باشد، سطح انگیزش کاهش خواهد یافت. اگر برخی خانوارها درآمد بیشتری داشته باشند، خانوارهای فقیر به طور نسبی و مطلق احساس محرومیت می‌کنند و انگیزه به مهاجرت به همان نسبت افزایش خواهد یافت (کاظمی‌پور و قاسمی، ۱۳۸۶: ۱۳۴).

نظریه اقتصاد غیررسمی بازار کار

از جمله نظریاتی که می‌تواند در تبیین وضعیت کیفیت زندگی نیروی کار مهاجر فصلی مورد استفاده قرار گیرد، نظریه اقتصاد غیررسمی بازار کار است که به مبادلات خارج از حوزه اشتغال منظم اطلاق می‌شود. برخی کالاها و خدمات از طریق شبکه‌های اجتماعی غیررسمی تولید یا توزیع می‌شود. اقتصاد غیررسمی، مبادله پول، کالا و خدماتی است که به دولت گزارش نمی‌شود. اعضای این شبکه‌ها مالیات نمی‌پردازند. به قواعد و مقررات و رعایت حداقل دستمزدها توجه نمی‌کنند. صورت دفاتر و گزارش‌های مالی خود را به دولت نشان نمی‌دهند. وضعیت گروه‌های کارگر مهاجر را به لحاظ اقتصادی می‌توان در قالب بازار نخستین و دومین نیز مورد استفاده قرار داد. بازار کار نخستین، کار در شرکت‌های بزرگ یا صنایع دارای تشکل، اتحادیه یا مؤسسات دولتی را شامل می‌شود. در این محیط‌ها کارگران دستمزدهای فراوانی دریافت می‌کنند و از تأمین شغلی مناسب و امکان پیشرفت و ترفیع شغلی بهره‌مند هستند. بازار کار دومین نیز شکل‌های اشتغال بی‌ثبات را شامل می‌شود و عدم تأمین شغلی و کمی دستمزدها، از ویژگی‌های عمده آن است و فرصت‌های کمی برای پیشرفت و ترفیع شغلی وجود دارد (مشفق و یاراحمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۳ و ۱۵۴).

نظریه سرمایه انسانی

نظریه سرمایه انسانی که در دهه ۱۹۶۰ برای تحلیل مهاجرت به کار گرفته شد، از دیدگاه برخی تحلیل‌گران برای نیروی انسانی ماهر بسیار مناسب شناخته شد. این دیدگاه با تلقی مهارت و تخصص انسان به عنوان کالایی در بازار عرضه و تقاضای کار، به تحلیل مهاجرت می‌پردازد. نیروی انسانی ماهر برای کسب دستاوردهای بهتر از جایی به جای دیگر می‌رود تا بیشترین بازدهی را داشته باشد. بنابراین، تصمیم افراد متخصص به مهاجرت، به مثابه نوعی تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری و

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

بهره‌برداری از آن تلقی می‌شود (ارشاد، ۱۳۸۰: ۴۸). این بحث به تدریج تکمیل و به نظریه سرمایه نیروی انسانی موسوم شد. به نظر ساستاد^۱ مهاجر وقتی اقدام به مهاجرت می‌کند که آن از بازده اقتصادی برخوردار باشد. البته بازدهی که فراتر از تفاوت درآمد در مبدأ و مقصد مهاجرت است. زیرا بر اساس نظریه وی که به نظریه هزینه-فایده موسوم است، مهاجرت زمانی انجام می‌شود که درآمد در مبدأ، علاوه بر هزینه واقعی مهاجرت کمتر از درآمد قابل انتظار باشد (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۳۲).

نظریه‌های کیفیت زندگی

برای عبارت کیفیت زندگی، تعریف مشخص و یکسانی وجود ندارد. گرچه مردم به نحوی گریزی معنای آن را به راحتی درک می‌کنند. لیکن همان طور که بیان گردید، این مفهوم برای آنها یکسان نیست. از آنجایی که اندازه‌گیری این مفهوم، مانند سایر متغیرها، مستلزم وجود تعریف جامع و مشخصی درباره آن خواهد بود، همواره تلاش شده است تعریفی مناسب درباره آن بیان گردد (نجات، ۱۳۸۷: ۵۷). برای مثال، کالمن معتقد است در سنجش کیفیت زندگی، باید به تفاوت یا شکاف موجود بین انتظارات فرد و تجربه او در دوره‌ای خاص توجه کرد. بر اساس تعریف دانشگاه اوکلاهما در آمریکا، کیفیت زندگی از قلمروهای زندگی حاصل می‌شود. این قلمرو خانواده و شغل، سرپناه، جامعه، سلامتی، تعلیم و تربیت، باورها و معنویات را شامل می‌شود (حریرچی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۳). در پژوهش‌های فراوانی نیز بر موضوع رضایت به عنوان یکی از مناسب‌ترین شاخص سنجش کیفیت زندگی از بعد ذهنی تأکید شده است. متغیرهای درآمد، ثروت و شغل، محیط زیست، سلامتی (روحی و جسمی)، آموزش، بی‌سازمانی اجتماعی، از خودبیگانگی و مشارکت سیاسی، از جمله متغیرهایی است که برای سنجش کیفیت زندگی از بعد عینی و مادی مورد استفاده قرار می‌گیرد و مورد توافق اکثر پژوهشگران است (سچنیدر^۳، ۱۹۷۶: ۳۰۰ و ۳۰۱). در ادامه بحث، به طور خلاصه دو نظریه مهم درباره کیفیت زندگی بیان می‌شود:

نظریه مزلو: اساس نظریه موضوع کیفیت زندگی، در نظریه سلسله‌مراتب نیازهای مزلو قرار دارد و بعدها به منظور بسط قلمرو آن، سایر نظریه‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. آبراهام هرولد مزلو،

1 Larry Sjaastad

2 Cost-Benefit model

3 Schneider

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

روانشناس انسان‌گرای آمریکایی، نیازهای اساسی انسانی را به پنج نیاز عمده دسته‌بندی کرده است. آرایش این نیازها به شکل سلسله‌مراتبی است که به ترتیب نیازهای جسمانی، نیازهای ایمنی، نیازهای تعلق و عشق، نیازهای احترام، و نیازهای خودشکوفایی را شامل می‌شود (مزلو، ۱۳۷۲: ۷۱).

نظریه بوم‌شناسی انسانی^۱

در این نظریه، تعامل‌ها و روابط به‌هم‌وابسته انسان‌ها با محیط‌های فیزیکی، زیستی و اجتماعی آنها مورد توجه قرار گرفته است و تغییر و تعدیل منابع مواد، انرژی و اطلاعات را شامل می‌گردد. بر اساس دیدگاه بوم‌شناسی، این پویاها و تحولات، برای شناخت جامع تجربه انسانی مفید است. در دیدگاه بوم‌شناختی، کیفیت زندگی انسان‌ها و محیط، وابسته به هم دانسته می‌شود و نمی‌توان آنها را جدا از هم در نظر گرفت. بر اساس دیدگاه بوم‌شناختی، کیفیت زندگی با بهبود وضعیت انسانی ارتباط دارد و بیانگر ویژگی خوب و رضایت‌بخش زندگی مردم و تحقق تمامیت زندگی انسان است. کیفیت زندگی عمدتاً حول شاخص‌های عینی مادی و شاخص‌های ذهنی یا تصویری متمرکز شده است. در شاخص‌های عینی، کالاهای موجود در محیط‌های انسانی که در زندگی خوب، نقش مؤثری دارد، مورد توجه قرار می‌گیرد و متوسط شرایط جمعیت بزرگ نشان داده می‌شود. در شاخص‌های عینی، معمولاً سه بعد از رفاه عمومی یعنی اقتصادی، فیزیکی و اجتماعی مورد توجه است و در اغلب پژوهش‌هایی که در آنها از شاخص‌های ذهنی استفاده می‌شود، بیشتر بر نیازهای انسانی و ارضای رضایت‌بخش آنها تمرکز می‌شود (رتیگ و لیچتنتریت^۲، ۲۰۰۵: ۲).

چارچوب نظری پژوهش

با استفاده از رویکرد تلفیقی، در پژوهش حاضر تلاش کردیم با توجه به اهداف پژوهش، نظریه‌های مهاجرت و کیفیت زندگی را به منظور تدوین چارچوب نظری تلفیق کنیم. بر اساس نظریه‌های موجود، بشر نمی‌تواند همیشه در وضعیت سکون به سر ببرد. بدین منظور همیشه در جستجوی تحول و تحرک است و به لحاظ اقتصادی نیز سیری‌پذیر نیست. بنابراین، با توجه به

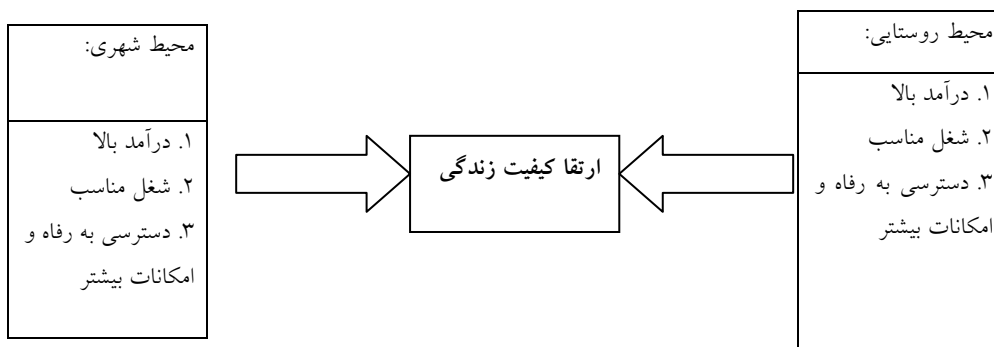
1 Human Ecological systems theory

2 Rettig & Leichtenritt

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۲

نظریه‌های مذکور، جوانان به عنوان نیروی انسانی پویا و فعال، در جستجوی رفاه و تحرک اقتصادی و اجتماعی هستند. از آنجایی که در این پژوهش، اکثر جوانان روستایی مورد بررسی، دو محیط زندگی دارند و ماه‌هایی از سال را در وطن اصلی‌شان و ماه‌هایی از سال را نیز در تهران به سر می‌برند، وضعیت دوگانه‌ای به لحاظ محیطی ایجاد می‌شود. اگر برای جوانان روستایی، شغل، درآمد کافی، دسترسی به امکانات رفاهی بیشتر در محیط زندگی‌شان وجود داشته باشد، بی‌شک آنها زندگی در روستای خودشان را در اولویت اول قرار می‌دهند. ولی اگر امکانات فوق وجود نداشته باشد، آنها به اقداماتی دیگر از جمله مهاجرت فصلی اقدام خواهند کرد.

مدل نظری پژوهش

با توجه به مدل نظری پژوهش حاضر می‌توان گفت که در هر دو محیط روستایی و شهری، امکان ارتقاء کیفیت زندگی برای جوانان روستایی وجود دارد. یعنی اگر همان امکاناتی که در تهران وجود دارد و جوانان روستایی به خاطر آن برای ارتقاء کیفیت زندگی و تحقق اهداف‌شان اقدام به مهاجرت فصلی می‌کنند، در محیط زندگی خودشان وجود داشته باشد، امکان مهاجرت فصلی آنان می‌تواند کاهش یابد.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

روش پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی توصیف و تفسیر و درک مهاجران جوان روستایی شهرستان کلبر از کیفیت زندگی است. برای تحقق هدف فوق سعی شده است از طریق بررسی کیفی و مصاحبه عمیق، اطلاعاتی درباره موضوع مورد نظر فراهم شود. دنزین و لینکلن^۱ در تعریف پژوهش کیفی بیان کرده‌اند: «مطالعه کیفی در حالی که از روش‌هایی متعدد سوق می‌جوید، رویکردی تفسیرگرایانه و طبیعت‌گرا به موضوع مورد مطالعه‌اش دارد. به این معنا که تحقیق کیفی موضوعات را در زمینه طبیعی‌شان مطالعه و تلاش می‌کند تا پدیده‌ها را بر مبنای معنایی که افراد از او به آنها نسبت می‌دهند، تفسیر و فهم کند» (محمودیان، کارگر شورکی، رازقی نصرآباد، ۱۳۸۸: ۵۸).

جامعه آماری پژوهش حاضر، مهاجران فصلی جوان روستایی شهرستان کلبر است که به طور فصلی مهاجرت می‌کنند. برخی از آنها در زمان انجام پژوهش در مبدأ و برخی نیز در تهران بودند. با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، ۲۵ نفر از مردان جوان ۲۹-۱۵ ساله انتخاب شدند و با آنها مصاحبه گردید. در این نمونه‌گیری، محقق به طور کاملاً هدفمند به سراغ کسانی می‌رود که اطلاعات خاص مورد نیاز او را دارند (پرویزی و نیکبخت، ۱۳۸۲: ۷). بدیهی است که دسترسی به نمونه بزرگ با این روش، به صرف زمانی زیاد احتیاج دارد. از این رو، نمونه کوچک در نظر گرفته شده است و نتایج حاصل از آن، تعمیم‌پذیر نیست. پس از اطمینان بخشیدن به پاسخگویان درباره محرمانه بودن اطلاعات، مصاحبه آغاز شد و با وجود استفاده از پرسشنامه باز، تلاش گردید که پرسش‌هایی نیز با توجه به نوع پاسخ‌های افراد پرسیده شود تا اهداف پژوهش تحقق یابد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش تلاش می‌شود با استناد به آرای مهاجران فصلی جوان، درباره دلیل مهاجرت به شهر تهران و دیدگاه آنان درباره کیفیت زندگی بحث گردد. شایان ذکر است که نتایج پژوهش، قابل تعمیم نیست و افراد مورد بررسی، مهاجران فصلی جوان روستایی شهرستان کلبر در سنین ۱۵-۲۹

1 Denzin & Lincoln

هستند که نوزده نفر از آنها مجرد و شش نفر نیز متأهل بودند. به لحاظ سطح تحصیلات نیز دو نفر فوق لیسانس، یازده نفر لیسانس و دوازده نفر نیز زیر لیسانس بودند.

دلیل مهاجرت فصلی جوانان روستایی

اصولاً افراد نظام‌های شخصیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی متفاوتی دارند و این تفاوت‌ها، منشأ بروز رفتارهای گوناگون در آنها است. مهاجرت نیز رفتاری اجتماعی است که تحت تأثیر ویژگی‌های مذکور است و از فردی به فرد دیگر و جامعه‌ای به جامعه دیگر تفاوت می‌یابد. در بررسی‌های مختلف داخلی و خارجی، دلایل مهاجرت (به ویژه روستا - شهر) تبیین شده است (قاسمی اردهایی، ۱۳۸۵: ۶۱).

اکنون مهاجرت از زوایای گوناگون مورد علاقه پژوهشگران علوم جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، به ویژه جمعیت‌شناسان قرار گرفته است. قسمت عمده بررسی‌ها در علوم فوق، به مهاجرت داخلی اختصاص یافته که عمدتاً جوانان به آن رو آورده‌اند. یافته‌های بررسی‌های پژوهشگران علوم مختلف درباره مهاجرت نشان داده است که مهاجرت با انگیزه‌های اقتصادی انجام می‌شود. در پژوهش‌های مذکور، عوامل اقتصادی جذب در شهر و عوامل رانش در روستا مورد تأکید قرار گرفته است (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۲۲۶). در بررسی حاضر نیز دلیل مهاجرت اکثر افراد مورد بررسی به تهران، عمدتاً اقتصادی است که در ادامه بیان می‌گردد:

۱. انباشت سرمایه‌های اقتصادی

فرض اصلی الگوی تودارو این است که در هر جا، مهاجر بالقوه بر مبنای هدف افزایش "درآمد انتظاری" تصمیم می‌گیرد که به شهر برود یا خیر. دو عامل اقتصادی مهم در این تصمیم‌گیری نقش دارند: اولی به تفاوت واقعی موجود بین دستمزد در شهر و روستا مربوط است که به دلیل مهارت‌های متفاوت و دوره‌های آموزش کارگران پدید آمده است. دومین عنصر اصلی الگوی مزبور و مهم‌ترین قسمت آن که در سایر الگوهای مهاجرت از روستا به شهر است، میزان احتمال موفقیت هر مهاجر در به دست آوردن شغل در شهر است (قاسمی اردهایی، ۱۳۸۵: ۵۸). در پژوهش حاضر نیز تعدادی از

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

مهاجران فصلی (سیزده نفر) دلیل مهاجرت فصلی را دستیابی به شغل و درآمد بیشتر در محیط مقصد بیان کردند. برای نمونه، به اعتقاد پاسخگوی زیر:

«به خاطر پول... و درآمد نداریم و عدم شغل در روستاها و کمبود درآمد در روستا و این که شاید در تهران یک حرفه ای یاد بگیریم یا احتمال اینکه شغلی پیدا بکنیم ما را بیمه بکنند. کلاً من شخصاً به این عوامل به تهران رفت و برگشت می‌نمایم» (دپلم، ۲۲ ساله).

۲. ضعف توسعه یافتگی روستاها و مناطق

به اعتقاد راونشتاین^۱ مهاجرت فرایندی است که طی آن، مهاجران برای دستیابی به زندگی بهتر، برانگیخته می‌شوند و به مناطق دارای فرصت‌های شغلی بیشتر مهاجرت می‌کنند (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۵۶). بسیاری از پاسخگویان (سیزده نفر) تحصیلات عالی داشتند و با توجه به اهداف مورد توجه در زندگی‌شان، با سایر افراد مناطق روستایی متفاوت بودند. در بررسی‌های سایر پژوهشگران مشهور نیز اثبات شده است که افراد تحصیل کرده بیشتر مهاجرت می‌کنند و ظاهراً در آینده نیز بیشترین مهاجر از مناطق روستایی، جوانان تحصیل کرده خواهند بود.

تعدادی از پاسخگویان (دوازده نفر) نیز کمبود کار و اشتغال در مناطق زندگی روستایی را از دلایل اصلی مهاجرت فصلی به شهر تهران بیان کرده‌اند. به اعتقاد یکی از پاسخگویان:

«من بیشتر به علت اینکه در منطقه زندگی خودمان یعنی در شهرستان خودمان کار خیلی کم است و من چون خودم هم تحصیل کرده هستم و مخصوصاً برای رشته تحصیلی‌ام نیز کار نمی‌توانم پیدا کنم و بنابراین من بیشتر به علت کار و یا جستجوی کار و کسب درآمد بالا به تهران مهاجرت می‌کنم» (فوق لیسانس، ۲۶ ساله).

دلایل انتخاب شهر تهران

در این قسمت، دلایل انتخاب شهر تهران برای مهاجرت بیان شده است:

۱. پایتخت و فراهم بودن کار و امکانات

فرایند توزیع و تراکم جمعیت در مناطق مختلف کشور، به جاذبه و دافعه در آن منوط است (حسینی، ۱۳۸۱). استان تهران با برخورداری از امکانات و سرمایه، جزء اولین استان ایران است که

1 Ravenstein

منابع و صنایع مادر و همه امکانات، کم و بیش در آن متمرکز شده است و از این لحاظ، قطب محسوب می‌شود. سیاست‌های تشویقی که دولت برای انتقال مهاجران از استان تهران اجرا می‌کند و انتظار دارد که سیاست مهاجرت معکوس را با موفقیت انجام دهد یا مهاجرت به تهران را به حداقل برساند، بیانگر قطب بودن استان تهران به لحاظ سرمایه‌گذاری در آن است. در اکثر پژوهش‌های جامعه‌شناختی و جمعیتی درباره دلایل مهاجرت روستاییان به شهرها، بیشتر عوامل دافعه و جاذبه در مبدأ و مقصد بیان شده است و این موضوع، تا حدودی در خصوص دلیل مهاجرت روستاییان به شهرها صادق و قابل اثبات است. مهاجران مورد بررسی نیز از قدرت تشخیص دافعه و جاذبه برخوردار هستند و با توجه به دافعه و جاذبه در مناطق روستایی و شهری، مهاجرت می‌کنند.

اکثر پاسخگویان (چهارده نفر) معتقد بودند در مناطق زندگی‌شان، کار و امکانات زیادی وجود ندارد، روستا آنها را جذب نمی‌کند، شهر تهران نسبت به بقیه شهرها، امکانات بیشتری دارد و می‌توان به راحتی در آن کار به دست آورد. به ویژه اینکه پایتخت بودن شهر تهران، جذابیت بیشتری به آن داده است. به اعتقاد پاسخگویان:

«چون که تهران پایتخت است... و راه‌های مختلفی برای کسب کردن و به دست آوردن پول فراهم است» (دیپلم، ۲۹ ساله). «چون اینکه بلاخره پایتخت... است و همه چیز در آنجا فراهم است و شرکت‌های غول تولیدی، صنعتی در آنجاست...» (فوق لیسانس، ۲۶ ساله).

۲. شبکه‌های مهاجر

مسی^۱ شبکه‌های مهاجر را مجموعه‌ای از روابط بین شخصی تعریف کرده است که از طریق نسبت‌های خویشاوندی، دوستی و اشتراک در جامعه مبدأ، مهاجران را به مهاجران قبلی در مقصد و به غیرمهاجران در نواحی مبدأ پیوند می‌دهند (قاسمی اردهایی و کاظمی پور، ۱۳۸۶: ۱۳۶). در این بررسی نیز عده‌ای از پاسخگویان (شش نفر) بیان کردند که به دلیل حضور دوستان و فامیل در تهران و تشویق یا حمایت آنان برای دستیابی به کار به تهران مهاجرت می‌کنند. برای نمونه پاسخگوی زیر می‌گفت:

1 Messi

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

«چون من از بچگی زمانی که چشم‌ام را باز نمودم دیدم که برادرانم و هم‌ولایتی‌مان به تهران رفت و آمد می‌کنند یا پسر فلان... تو تهران کار می‌کنی به خاطر آن برداشت‌ها، ذهنیت‌ام این است که فقط در تهران کار کنم... فقط به تهران عادت کرده‌ام» (فوق دیپلم، ۲۴ ساله).

۳. آسان و راحت بودن انجام کار

پنج نفر از پاسخگویان بیان کردند که در تهران انجام کار و به طور کلی، کار کردن بسیار راحت و آسان است و فشار زیادی به آدم وارد نمی‌کند. همچنین رابطه کارفرما با کارگران مناسب و بهتر است و این وضعیت، در شهر تهران نسبت به شهرهای دیگر، بیشتر ملاحظه می‌شود. با توجه به مطالب فوق، می‌توان گفت که دموکراسی صنعتی و دموکراسی در کار، در شهر تهران نسبت به شهرهای دیگر در وضعیت مناسبی قرار دارد. مهاجران فصلی با در نظر گرفتن این مسائل، اعتقاد دارند که باید فقط در شهر تهران به دنبال کار و درآمد بروند. آنها معتقدند در سایر شهرها در این زمینه سخت‌گیری‌های زیادی از طرف کارفرمایان اعمال می‌گردد. برای نمونه، یکی از پاسخگویان گفت:

«چون به خاطر اینکه در شهر تهران خیلی از کارها راحت و آسان است، ولی در جاهای دیگر کارها خیلی سخت است و کمر درد و سایر مسایل برای انسان به وجود می‌آورد» (زیردیپلم، ۲۷ ساله).

کیفیت زندگی مهاجران فصلی

در این قسمت سعی می‌گردد تفسیر و دیدگاه جوانان مهاجر روستایی را درباره مفهوم اساسی پژوهش حاضر، یعنی کیفیت زندگی مورد بررسی قرار دهیم. امروزه کیفیت زندگی فقط به معنای کیفیت وضعیت مادی نیست. در واقع، باید میان زندگی مطلوب و زندگی مرفه تفاوت قائل شد، زیرا زندگی مطلوب بر ارزش‌های انسانی و اجتماعی استوار است، اما در زندگی مرفه، شاخص‌هایی مانند ارتقای درآمد اقتصادی نیز مورد توجه است (ربانی خوراسگانی و کیانپور، ۱۳۸۶: ۷۱).

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

سیزده نفر از مهاجران فصلی جوان در شهرستان کلبر کیفیت زندگی را به سطح درآمد و شغل منوط می‌دانند. در واقع، از نظر مهاجران فصلی شاخص کیفیت زندگی در این پژوهش "داشتن درآمد بالا و شغل مناسب" است. برای نمونه به اعتقاد پاسخگوی زیر:

«کیفیت زندگی این است که من درک می‌نمایم بین پولدار و غیرپولدار در جامعه فرق وجود دارد، یعنی اگر پول داشته باشم کیفیت زندگی‌ام بهتر می‌شود. من از دوستان و آشنایان می‌خواهم که به من کار بدهند، در منطقه زندگی خودم کار نمایم. یعنی زندگی فقط وابسته به پول است، پول راه زندگی را روشن می‌کند، یعنی الان زمانه این را نشان می‌دهد» (فوق دیپلم، ۲۴ ساله).

علاوه بر این، تعدادی از پاسخگویان معتقد بودند که کیفیت زندگی، فقط به پول وابسته نیست و به مسائلی غیر از پول نیز منوط است. به طوری که دوازده نفر از آنها اعتقاد داشتند که ابتدا زندگی در مکان‌های برخوردار از امکانات زیاد، مانند شهر تهران و سپس عواملی مانند سرزمین زندگی (شهر و روستا)، و روابط اجتماعی، در ارتقاء و افزایش کیفیت زندگی بسیار مؤثر است. آنها پس از مقایسه شهری مانند تهران با روستایی محروم می‌پندارند که برای دستیابی به زندگی بهتر در زمان حال یا آینده نزدیک، باید به مکانی پیشرفته و با امکانات زیاد مهاجرت کنند. برای نمونه، به اعتقاد یکی از پاسخگویان:

«... هر انسانی که می‌خواهد در آسایش و رفاه کامل باشد، باید در جای زندگی کند که به تمام امکانات مورد نیاز دسترسی داشته باشد...» (دیپلم، ۲۹ ساله).

دو راه برای بررسی کیفیت زندگی وجود دارد. یکی اینکه بررسی شود یک کشور تا چه حد ضروریاتی را برای زندگی خوب مهیا می‌کند. در این رویکرد، بر ورودی اجتماعی تأکید می‌شود. ولی از آنجایی که واقعاً مشخص نیست که مردم عملاً چه چیزی نیاز دارند، روش فوق، "مفروض انگاشته شده" (مرسوم و رایج) نامیده می‌شود. در رویکرد دیگر بررسی می‌گردد که چقدر مردم به کامیابی و موفقیت دست می‌یابند. در این رویکرد نیز بر خروجی اجتماعی تأکید می‌گردد و "کیفیت زندگی آشکار" نامیده می‌شود (وینهوون^۱، ۲۰۰۵: ۱).

1 Veenhoven

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

ده نفر از پاسخگویان بیان کردند که کیفیت زندگی شان به دلیل برخورداری از شغل و درآمد، در سطح متوسط و خوب است. پانزده نفر از آنها نیز معتقد بودند که در حال حاضر، کیفیت زندگی آنان، به دلیل بیکاری و کمبود درآمد مطلوب نیست. برای نمونه پاسخگوی زیر معتقد بود:

«کیفیت زندگی خودم در وضعیت خوبی نیست. می توان گفت که خیلی بد است، به خاطر کمبود درآمدی که داریم، حتی بنده خودم نمی توانم هزینه تحصیلات خودم را جبران کنم و همچنین بیکاری و کمبود کار باعث شده است که زندگی برای خودم دلچسب نباشد...» (دیپلم، ۱۹ ساله).
در ضمن، اکثر پاسخگویان (نوزده نفر) اعتقاد داشتند که کیفیت زندگی آنان در آینده از وضعیت فعلی، بهتر خواهد بود و دلایل بهبود آن را عمران و آبادانی منطقه (توسعه روستا)، یافتن شغل مناسب، و مهاجرت دائمی به شهر می دانستند.

در راهبردهای توسعه روستایی، برای رفاه، سطح زندگی و خودکفایی روستایی تلاش می شود. در حالی که هدف برنامه های توسعه کشاورزی، افزایش تولید کشاورزی است. هدف راهبردهای توسعه روستایی منسجم، اغلب کاهش مهاجرت روستا به شهر است. مهاجران زمانی روستا را ترک می کنند که فاقد شغل و درآمد کافی هستند. انتظار می رود که افزایش دامنه فرصت های شغلی کشاورزی و غیرکشاورزی و افزایش درآمدها باعث کاهش تعداد مهاجران شود (فیندلی، ۱۳۷۲: ۱۸۰ و ۱۷۹). برای نمونه پاسخگویان زیر معتقد بودند:

«در آینده من فکر می کنم که کیفیت زندگی ام خوب گردد، با رفتن به شهری مثل تهران که کار و شغل بیشتری است، می توان با کار کردن در تهران کیفیت زندگی ام نسبت به حال حاضر بهتر گردد» (دیپلم، ۲۰ ساله).

«زمانی می توانم از زندگی خودم لذت ببرم که منطقه زندگی ما پیشرفت و آباد گردد و از امکانات رفاهی و اشتغال بیشتری برخوردار گردد و بتوانیم در آنجا کار کنیم و درآمد بالا کسب نماییم و زندگی خوبی داشته باشیم» (دیپلم، ۲۰ ساله).

شش نفر نیز اعتقاد داشتند که کیفیت زندگی آنها در آینده، از وضعیت فعلی بهتر نخواهد شد و دلایل آن را شرایط سیاسی و اقتصادی نامطلوب وضعیت فعلی کشور بیان کردند. به اعتقاد یکی از پاسخگویان: «با تداوم وضعیت فعلی محال است که کیفیت زندگی بهتر گردد، مگر اینکه مشاغل

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

سیاسی، اقتصادی و اجتماعی تخصصی شود و هر فرد به طور یکسان در جایگاه تخصصی خودش فعالیت کند و به طور عادلانه به نیازها و درخواست‌های مردم پاسخ مثبت داده شود» (لیسانس، ۲۸ ساله).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، مروری مختصر درباره کیفیت زندگی مهاجران فصلی نیروی کار جوانان روستایی شهرستان کلپور به تهران از نگاه خود مهاجران فصلی بود. امروزه "کیفیت زندگی" شاخص اصلی پیشرفت یک جامعه یا کشور در سازمان‌های بین‌المللی است. مهاجرت و تحرک مکانی جوانان روستایی برای ارتقاء سطح زندگی‌شان، گامی برای توسعه روستا و شاخصی برای کیفیت زندگی محسوب می‌گردد. به طوری که بر اساس طرفداران دیدگاه کارکردگرایی، مهاجرت برای خانواده روستاییان درآمد ایجاد می‌کند و با وجود شکستن سنت‌های اجتماع و فروپاشی انسجام توسعه محلی، بوروکراسی منطقه‌ای و بازارهای تولیدی به وجود می‌آورد (اسباق^۱، ۲۰۰۲: ۴۷۳). اما با توجه به افزایش روند مهاجرت جوانان روستایی به شهر تهران، پیامدهای اجتماعی، جمعیتی و برخی مسایل دیگر در مبداء و مقصد پدید می‌آید. در پژوهش حاضر، بیش از بررسی مسایل مهاجران فصلی جوانان روستایی از شهرستان کلپور به تهران، دلایل مهاجرت و کیفیت زندگی از دیدگاه مهاجران فصلی مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی حاضر با حجم نمونه کوچک، اطلاعاتی درباره دلایل مهاجرت فصلی و کیفیت زندگی آنها در اختیار قرار داد. بر اساس یافته‌های پژوهش، توجه به موضوع کیفیت زندگی و توسعه مناطق روستایی با توجه به سند چشم‌انداز توسعه ملی و همه‌جانبه، راه‌گشا و مفید است. در بررسی حاضر، برخی نظریه‌های موجود در چارچوب مهاجرت و کیفیت زندگی، به طور مختصر مرور گردید. از ادبیات نظری فوق برای مرور دلایل، عوامل مؤثر بر مهاجرت جوانان روستایی و شاخص‌های تعیین‌کننده کیفیت زندگی استفاده گردید. از آنجایی که هدف پژوهش حاضر، نیل به فهمی عمیق‌تر از کیفیت زندگی مهاجران فصلی جوانان بود، به تأیید یا رد نظریه‌های موجود نپرداختیم.

---

1 Sbaugh

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

برتری انگیزه‌های اقتصادی مهاجرت فصلی، از جمله کسب پول و درآمد بیشتر و کمبود اشتغال در روستا، از دلایل عمده مهاجرت فصلی است. اکثر مهاجران فصلی، کسب درآمد بیشتر، یافتن کار، و عدم اشتغال در مناطق روستایی را دلایل مهاجرت فصلی خود به تهران بیان کرده‌اند. البته اکثر مهاجران فصلی معتقد بودند که به مهاجرت و ترک زادگاه خود تمایل ندارند. اکثر آنها گرایش دارند که در منطقه زندگی (مبدأ) خود زندگی و کار کنند، ولی به دلایل دافعه مبدأ از جمله بیکاری و کمبود درآمد، مجبور به مهاجرت به شهر تهران هستند. وقتی هم که در مقصد به سر می‌برند، همواره تمایل دارند که به مکان زندگی (مقصد) اصلی‌شان برگردند. اکثر مهاجران فصلی، دلایل مهاجرت به تهران را پایتخت بودن آن، فراهم بودن کار و امکانات، رفت و آمد اقوام و آشنایان به تهران، و راحتی انجام کار در تهران ذکر کردند. شهر تهران نیز به لحاظ توسعه‌یافتگی فناوری، و مراکز علمی و صنعتی، در بین سایر استان‌ها در جایگاه بهتری قرار دارد و از آنجایی که جوانان پویایی بیشتری دارند، به دلیل وجود چنین زمینه‌هایی در تهران، مجذوب این شهر می‌شوند و محل زندگی (مبدأ) را به طور دائمی ترک می‌کنند. نگرش اکثر مهاجران فصلی درباره "کیفیت زندگی" بیشتر بر بعد مادی و عینی متمرکز است. آنها برخورداری از کیفیت زندگی خوب و بد را بیشتر و در درجه اول، ناشی از شغل مناسب و درآمد بالا می‌دانند. از آنجایی که اکثر مهاجران فصلی، بهتر شدن سطح زندگی و به طور خاص، کیفیت زندگی‌شان را عمدتاً با توجه به کسب درآمد زیاد ارزیابی می‌کنند و برای دستیابی به وضعیت دلخواه‌شان، دنبال کار و درآمد هستند، به اجبار راهکار آن را مهاجرت به مکان‌هایی می‌دانند که بیشترین امکانات و شغل و درآمد را برای آنان فراهم می‌کند. در ضمن، اکثر آنها بیان کردند که در وضعیت فعلی، سطح کیفیت زندگی‌شان به دلیل بیکاری و کمبود درآمد در حد نرمال نیست. با این حال، اکثر آنان ذکر کردند که در آینده سطح کیفیت زندگی‌شان در صورت توسعه روستای محل زندگی، فراهم بودن شغل یا مهاجرت دائمی به تهران بهتر می‌گردد. در پژوهش حاضر، بین دلایل مهاجرت و شرایط دستیابی به کیفیت زندگی بهتر مهاجران فصلی پیوندی وجود دارد. کیفیت زندگی مفهومی پیچیده است. بسیاری از عوامل مختلف در تعیین شاخص کیفیت زندگی، بعد ذهنی (روحی) و مادی (فیزیکی و جسمی) را شامل می‌شود. در ضمن، این مفهوم در بین جوامع و گروه‌های مختلف، معنی یکسانی ندارد. اکثر مهاجران فصلی، برخورداری از زندگی خوب و با کیفیت بالا را بیشتر به

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

شغل و درآمد منوط می‌دانستند. بنابراین، با توجه به یافته‌های مصاحبه عمیق می‌توان بیان کرد که دلایل مهاجرت اکثر جوانان روستایی شهرستان کلبر، بیشتر از بعد اقتصادی برخوردار است. آنها به دلیل کم بودن درآمد، بیکاری و عدم جذب در بازار کار و برای رهایی از این موانع، ناگزیر از محل سکونت اصلی به مقصد (تهران) مهاجرت می‌کنند و برای تأمین زندگی و ارتقاء سطح زندگی‌شان، به اجبار به کارهای سخت بدنی و بعضی مواقع انجام دو شیفت کار می‌پردازند. این وضعیت، آسیب‌های روانی و جسمانی برای مهاجران فصلی به وجود می‌آورد.

بدین ترتیب، با توجه به یافته‌های پژوهش در ادامه پیشنهادهایی بیان می‌گردد:

- پژوهش و پیمایش درباره وضعیت کیفیت زندگی همه مهاجران فصلی (نه صرفاً جوانان روستایی) و بررسی کیفیت زندگی مهاجران دائمی در تهران و مقایسه آن با وضعیت قبل از مهاجرت؛
- برنامه‌ریزی جدی دولت در زمینه توسعه روستاها و مناطق با توجه به سند چشم‌انداز توسعه

ملی

- تقویت شغل و اشتغال‌زایی در محیط‌های روستایی
- تشویق و سوق دادن جوانان روستایی به کار و اشتغال در محیط‌های روستایی
- تأمین امکانات فرهنگی، اجتماعی، تفریحی و ورزشی و سایر امکانات مورد پسند و دلخواه جوانان روستایی

- تقویت روستاهای بزرگ و پرجمعیت، مرکز قرار دادن یک روستا نسبت به روستاهای همجوار
  - ایجاد امکانات فرهنگی، ورزشی، هنری، کشاورزی و تفریحی در روستاهای با جمعیت بیشتر
- از ۱۰۰ خانوار

- ایجاد مراکز درمانی، پزشکی و داروخانه در روستاهای پرجمعیت
- ایجاد و خدمات بانکی در مراکز روستایی و فعالیت آنها

منابع

ارشاد، فرهنگ (۱۳۸۰). مبانی نظری فرار مغزها بر حسب شکل‌های مختلف آن در شرایط کنونی. نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، ۵.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

مطالعه کیفی در زمینه کیفیت زندگی مهاجران ...

- بقایی مسیب، نوروزی امید، چیدری، محمد (۱۳۸۵). مهاجرت روستایی چالشی برای کشورهای درحال توسعه. جهاد، شماره ۲۷۳.
- پرویزی، سرور و نیکبخت، علیرضا (۱۳۸۲). سلامت دختران نوجوان و پارادوکس آزادی/محدودیت: یک روش پژوهشی. پژوهش زنان، ۲.
- حریرچی امیرمحمود، میرزایی خلیل، جهرمی و مکانی اعظم (۱۳۸۸). چگونگی وضعیت کیفیت زندگی شهروندان شهر جدید پردیس. پژوهش اجتماعی، ۴.
- حسینی، حاتم (۱۳۸۶). درآمدی بر جمعیت‌شناسی اجتماعی - اقتصادی و تنظیم خانواده. همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- ربانی خوراسگانی، علی و کیانپور، مسعود (۱۳۸۶). مدل پیشنهادی برای سنجش کیفیت زندگی: مطالعه موردی شهر اصفهان. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۵۹-۵۸.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۸۰). مهاجرت. تهران: انتشارات سمت.
- سلمانی محمد، رضوانی محمدرضا، پورطاهری مهدی، ویسی فرزاد (۱۳۹۰). نقش مهاجرت فصلی نیروی کار در معیشت خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سروآباد - استان کردستان). پژوهش جغرافیایی انسانی، ۷۷.
- سیاری، علی اکبر و همکاران (۱۳۸۰). شاخص‌های مؤثر در کیفیت زندگی در استان‌های کشور. فرهنگ همدان، ۲۵.
- عفتی، محمد (۱۳۸۳). تأثیرات مهاجرت فصلی مردان بر زنان روستایی. روستا و توسعه، ۳.
- فرجادی، غلامعلی (۱۳۸۲). مهاجرت و اشتغال در استان تهران. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران.
- فیندلی، سلی (۱۳۷۲). برنامه‌ریزی مهاجرت‌های داخلی. دکتر عبدالعلی لهسایی‌زاده. شیراز: نوید شیراز.
- قاسمی اردهایی، علی (۱۳۸۵). بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی (مقطع زمانی ۸۳-۱۳۵۹). روستا و توسعه، ۹ (۱): ۵۱-۸۰.
- قاسمی سیانی، محمد (۱۳۸۸). پیامدهای مهاجرت - روستا شهری نسل جوان روستایی. پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲.
- کاظمی پور، شهلا و قاسمی اردهایی، علی (۱۳۸۶). تجربه اقامتی و تمایل به مهاجرت به شهر تهران. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۳.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸). نظریات مهاجرت. شیراز: انتشارات نوید مرکز آمار ایران.
- محمودیان حسین، کارگر شورکی محمد رضا، رازقی نصرآباد حجیه بی بی (۱۳۸۸). زنان مهاجر تحصیل کرده در تهران. پژوهش زنان، ۴.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). سرشماری سال ۱۳۹۰. انتشارات مرکز آمار ایران.
- مزلو، آبراهام اج. (۱۳۷۲). انگیزه و شخصیت. ترجمه احمد رضوانی. مشهد: آستان قدس رضوی.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۲

- مشفق، محمود و یار احمدی، علی (۱۳۸۶). مهاجرت کارگری، اشتغال در بازار کار غیررسمی و آسیب پذیری ناشی از آن: مطالعه موردی تهران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۳.
- نجات، سحرناز (۱۳۸۷). کیفیت زندگی و اندازه‌گیری آن. *اپیدمیولوژی ایران*، ۲.

- Debraw, A. & Tomoko, H. (2004). Seasonal Migration and Improving Living Standard in Vietnam. *American Journal of Agriculture Economics*, 2.
- Fuhr, Dagmar, Andreas Doring, Martin Grebe & Francisco Matiasdarocha (2000). *Quality of life and migration technical aspect and results of social modeling*. Center for Environmental Systems Research. University of Kassel. Germany.
- Jones, R. C. (1998). Remittances and inequality: A question of migration state and geographic scale. *Economic Geography*, 74, 1.
- Michalos, Alexc. (1996). *Migration and the quality of life: A review essay social indicators research* 39:121-166, Kluwer Academic publishers. Netherland.
- Rettig, Kathryn D. & Ronit, D. leichtentritt (2005). *General Theory for perceptual indicators of family life quality available at <http://proquest.umi.com>*, 2011 /jun/9:30.
- Sbaugh, T. Muter (2002). *Migration common property and communal labor: cultural politics and agency in a Mexican village. political geography*, 21.
- Schneider, M. (1976). The quality of life and social indicators research. *public Administration reviw*, 36.
- Veenhoven, Ruut (2005). APPARENT QUALITY-OF-LIFE IN NATIONS How Long and Happy People Live. *Social Indicators Research*, 71, 61-68.
- www.WHO.org/2011/Jun/2-9:30 WHOQOL

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb   **Director in Charge:** Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh   **Index:** www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981   **Website:** www.jrd.ut.ac.ir   **Email:** jrd@ut.ac.ir

